

השאיפה לכורדיסטאן עצמאית

השאיפות של הכורדים לעצמאות והשפעתן על ישראל ועל מדינות האזור

הכרזה כורדית על עצמאות תגרום להשלכות גיאופוליטיות
אסטרטגיות עבור השחקנים הדומיננטיים באזור
ועבור מדינת ישראל בפרט

אישה כורדית בלבוש מסורתי בהפגנת התמיכה
לקראת משאל העם שנערך בספטמבר 2017.
על-פי ההערכות מהווים הכורדים את הקבוצה
האתנית הגדולה בעולם שאין לה מדינה ואין לה
הגדרה עצמית

מאורגנים, אך כיום סדר היום האזורי נקבע, או לפחות מושפע באופן משמעותי, על-ידי ארגונים סמיי-מדינתיים, צבאות לא סדירים ומיליציות. הכורדים מהווים כיום את אחת הקבוצות הללו - כנראה המאורגנת שבהן.

על-פי ההערכות, מונים היום הכורדים 30-35 מיליון נפש, ומהווים את הקבוצה האתנית הגדולה בעולם שאין לה מדינה ואין לה הגדרה עצמית. מדובר במיעוט שדוכא במשך שנים רבות והתפזר במזרח-התיכון בין עיראק, סוריה, טורקיה ואיראן. כיום נבדלות הקהילות האלה זו מזו בתרבות, בלאומיות ובשאיפה לריבונות.

מאז הקימו הכורדים אוטונומיה דה פקטו בכורדיסטאן העיראקית עם פרוץ מלחמת המפרץ הראשונה ב-1990, נידונה סוגיית עצמאותם על-ידי מדינאים, אקדמאים, מנהיגים כורדים וקבוצות אינטרסים שונות.

מפת המזרח-התיכון עוצבה לפני כמאה שנים על-ידי גורמי כוח חיצוניים. לעומת זאת, מעצבי המפה האזורית כיום הם שחקנים מקומיים, חלקם מדיניים וחלקם זרמים אתניים ודתיים, אסלאמיסטיים, הקובעים את סדר היום הפוליטי. בתהליך מקביל, הוכתבו בעבר מהלכים פוליטיים וצבאיים על-ידי מדינות וצבאות

אמנם מקשרים אופרטיביים עם ארצות-הברית וכוחות הקואליציה בתקופת מלחמת עיראק, אך הקשר נחלש, ובכמה מקרים אף נותק עם נסיגת הכוחות הללו מעיראק.

מאז פרוץ האביב הערבי בדצמבר 2010 חלה התעוררות משמעותית בקרב הכורדים, שבאה לידי ביטוי בהתקרבות בין הקבוצות בעיראק ובסוריה ובין השלטון המרכזי במדינותיהם. השינוי המשמעותי בגישתה של הקהילה הבין-לאומית כלפי הכורדים חל עם פרוץ הלחימה בסוריה וכניסת שחקני ליבה זרים (ארצות-הברית, רוסיה, סעודיה, איראן וטורקיה). הכורדים בסוריה ובעיראק הפכו לשותפים מבוקשים עבור שחקני הליבה, הן בשל הצלחותיהם בשדה הקרב בלחימה נגד "המדינה האסלאמית" והן מתוך הבנה שמדובר בקבוצות מאורגנות שיהיו כנראה חלק מכל פתרון בעתיד.

הצלחתם של הכורדים בלחימה ב"מדינה האסלאמית" בלטה במיוחד לנוכח אי-תפקודם של הצבאות הסדירים בסוריה ובעיראק בשלבים הראשונים של הלחימה. בשונה מאחיהם, לכורדים הטורקים יש אג'נדה נפרדת מול טורקיה שהם מיישמים באמצעות פעילות מחתרטית במדינה - אג'נדה המעוררת מתיחויות רבות בין טורקיה לקבוצות הכורדיות האחרות. באופן פרדוקסלי, הקשר של טורקיה עם הכורדים העיראקים מותקיים על בסיס אינטרסים משותפים, ונותר יציב בשנים האחרונות. לעומתם, הכורדים הטורקים נתפסים על-ידי השלטון באנקרה כאיום על הביטחון הלאומי הטורקי.

כל שינוי במעמדם של הכורדים יכול להשפיע על מדינות המרחב ולגרור תגובות ממדינות הליבה

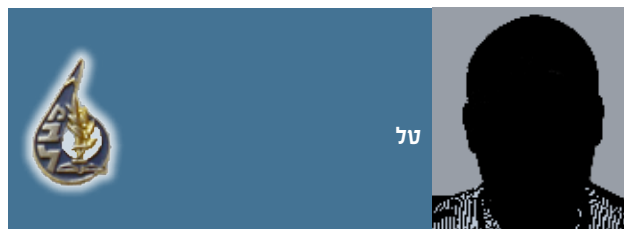
בין שהישויות הכורדיות ימשיכו לשמר ולפתח אוטונומיה ובין שיגיעו להכרזת עצמאות, נראה שלא יהוו עוד מיעוט שולי אלא ימשיכו להעמיק את אחיזתם, ויהיו גורם דומיננטי בזירה. בעקבות זאת הם ימשיכו לפתח קשרים עם בעלי אינטרסים במרחב. יש להדגיש שהכורדים בעיראק נהנים ממקורות נפט וגז משמעותיים, וחברות רבות פונות אליהם בבקשה לקבל זיכיונות. הדבר יכול להשפיע על הכלכלה שלהם בעשורים הקרובים.

הזווית הישראלית

קשרי ישראל-כורדיסטאן 1961-1975

הקשר של ישראל עם הכורדים בעיראק החל בשנות ה-50 של המאה ה-20. הכלל המנחה שלו היה "אויבו של אויבי הוא ידידי". הקשר היה מעוגן במדיניות הפריפריה שנקטה ישראל באותה עת, שלפיה יש לקדם קשרים עם מדינות ושחקנים לא-ערביים, כדי לצאת מן הבידוד שכפו עליה מדינות ערב. המיעוט הכורדי בעיראק היה אחד השחקנים הללו.

בנוסף, הייתה שותפות אינטרסים אסטרטגית: על-פי ראייתה של ישראל, הכורדים היו אמורים לרתק כוחות צבא עיראקיים לאזור הזה או להחלישם אם יתממש האיום של חזית מזרחית, שבמאה ה-20 הייתה עלולה לכלול את סוריה, עיראק וירדן. מבחינת הכורדים

סוגיית הריבונות והשאיפות לאוטונומיה במדינות האם של הפלחים המרכיבים את הקבוצה הכורדית דורשת העמקה.

נתוני השטח שבו תחומה האוכלוסייה הכורדית מכתיבים את המציאות: מדינה כורדית בתוך השטחים המאוכלסים כיום בכורדים אינה יכולה להתקיים ללא כריתת בריתות ויצירת שיתופי פעולה אסטרטגיים עם שכניה בשל היעדר גישה לים. הדבר נכון בין היתר בנוגע לכורדיסטאן העיראקית העשירה במשאבי נפט וגז - ללא נתיב עצמאי לייצוא המשאבים הטבעיים היא תלויה במדינות האזור, בעיקר באיראן ובטורקיה.

ההתפתחויות בזירה הכורדית מעלות בפני ישראל שאלות מורכבות. מחד גיסא, התקרבות לעם הכורדי עד הבעת תמיכה מדינית בהכרזת מדינה עשויה להכין את הקרקע לשיתופי פעולה אסטרטגיים וטקטיים, לנוכח המיקום הגיאוגרפי של כורדיסטאן שעשוי לשנות את המאזן האזורי הרגיש. מאידך גיסא, תמיכה פומבית בכורדים עלולה להשפיע על היחסים עם טורקיה, ויש בה פוטנציאל לפגוע ביחסים עם בעלי-ברית נוספים. למשל כאלה התומכים בממשל המרכזי בבגדד ובדמשק.

המאמר עוסק בהשלכות הגיאופוליטיות האסטרטגיות עבור מדינת ישראל ומדינות האזור שיכולות להיווצר אם יתממש התרחיש של הקמת מדינה כורדית בצפון עיראק.

הכורדים - רקע וגניאולוגיה

העם הכורדי, שמונה כיום 30-35 מיליון נפש, מפוזר כיום בעיראק, בסוריה, בטורקיה ובאיראן. בנוסף, חיים כיום כ-2 מיליון כורדים ברחבי אירופה - כשליש מהם בגרמניה.¹

מאז חלוקת המזרח-התיכון לאחר מלחמת-העולם הראשונה לא ירדה סוגיית הכורדים מסדר היום האזורי, וזכתה לקשב מיוחד במדינות רבות בשל המיעוטים שהתפרשו במוקדים השונים במרחב. הקריאות של הכורדים לקבלת הכרה וזכויות בסיסיות במדינות האם זכו לתשומת לב בין-לאומית בתקופה שלאחר מלחמת המפרץ בעקבות יציאתם של כ-2 מיליון כורדים מעיראק לאנקרה ולטהראן. התעצמות המאבק המזוין של הכורדים, אי ההכרה בהם על-ידי הממסד הטורקי, ההפרדה של כורדיסטאן העיראקית מן המרכז והמעורבות הצבאית של טורקיה ואיראן - כל אלה הביאו לכך שהסוגיה הטורקית המשיכה להוות מוקד בוער בגיאופוליטיקה של המזרח-התיכון.²

כל שינוי במעמדם של הכורדים - בין שהכורדים יתלכדו במטרה להקים מדינה כורדית מאוחדת ובין שיפעלו על בסיס חזון ואסטרטגיה מקומית במסגרת מדינת הלאום - יכול להשפיע על מדינות המרחב ולגרור תגובות ממדינות הליבה.

בעשורים האחרונים היו קשריהם של הכורדים עם מדינות המערב רופפים ביותר, והם לא זכו לתמיכה משמעותית של המעצמות ושל המדינות המשפיעות. הדבר נכון גם בנוגע לכורדים העיראקים, שנהנו

תמיכת ישראל בכורדיסטאן מ־1991 עד היום

אף כי מאז אמצע שנות ה־70 לא דווח על קשר של ישראל עם הכורדים, מעצבי דעת קהל בישראל המשיכו לגלות עניין במאבקם של הכורדים, ואף התבטאו בפומבי בדבר צדקתם במאבקם לעצמאות. בנוסף, מקבלי החלטות בממשלות ישראל הביעו את תמיכתם במאבק הכורדי על אף ההשלכות המדיניות הפוטנציאליות של ההתבטאויות האלה על היחסים עם טורקיה ועם בעלי אינטרסים נוספים באזור.

אחת הסיבות המרכזיות שעיקבו את פיתוח יחסי ישראל עם הכורדים במהלך השנים הייתה הבאה בחשבון של רגישויותיה של טורקיה בכל הנוגע לעניין הכורדי. ישראל נהגה כך משום שטורקיה הייתה במשך זמן רב המדינה המוסלמית היחידה שהכירה רשמית במדינת ישראל. יחסיה של ישראל עם ה־PKK, מפלגת הפועלים הכורדית, היו בעייתיים הן משום שהארגון היה אויבה המושבע של טורקיה והוגדר על־ידי מדינות המערב כארגון טרור, והן משום שהוא פיתח קשרים הדוקים עם סוריה ועם אש"ף, ואף השתתף במלחמת לבנון הראשונה ב־1982 נגד ישראל.

סיבה נוספת לכך שישראל לא יכלה לפתח קשרים עם הכורדים היא העמדה האמריקנית כלפי האחרונים. מאז מלחמת המפרץ השנייה ב־2003 נקטה ארצות־הברית מדיניות של חיזוק הממשל המרכזי בבגדד, וזו כללה הפניית גב לכורדים בצפון עיראק.⁶ על אף שהקשרים בין וושינגטון לארביל המשיכו להתקיים, לא זכו הכורדים לתמיכה משמעותית. יתרה מזו: כל הסיוע שהוגש הועבר דרך בגדד, והכורדים מצאו את עצמם נתונים בעמדת המתנה לחסדיהם.

בניית הסיבות לאי חידוש הקשרים יש להביא בחשבון גם את האינטרס של הכורדים. אף כי על פניו נראה שלכורדים יש אינטרסים רבים לכינון מחדש של היחסים עם ישראל, הם חששו תמיד מלהיות מזוהים מדי עם ישראל, מכיוון שהדבר חזק את תדמית הבוגדים שיש להם בקרב מדינות ערב.⁷

התבטאויות ראשונות של הכורדים בעניין הזה נשמעו ב־2005. מסעוד ברזאני, בנו של מצטפא ברזאני, שהמשיך את דרכו כמנהיג המפלגה הכורדית הדמוקרטית, ומאז 2005 משמש נשיא כורדיסטאן העיראקית, הצהיר: "כינון יחסים בין ישראל לכורדיסטאן אינו פשע מכיוון שלמדינות ערב רבות יש קשר עם מדינת היהודים".⁸ גם נשיא עיראק ג'לאל טאלבאני לא היסס ללחוץ את ידו של שר הביטחון אהוד ברק בכנס שנערך ביוני ב־2008, אם כי הוא הצהיר שעשה זאת כראש מפלגת האיחוד הפטרייטי של כורדיסטאן ולא כנשיא עיראק.⁹ קיים קשר בין תדירות ההתבטאויות ומהותן מן הצד הישראלי ובין מצב היחסים בין ירושלים לאנקרה, שידעו עליות ומורדות. ככלל, כשהמתיחות בין ירושלים לאנקרה הגיעה לשיאים חדשים ב־2010 עם אירועי הספינה הטורקית "מאווי מרמרה" ונגזרותיה, נשמעו עמדות ברורות יותר של ישראל ביחסה לכורדים, ונראה היה שגורמי ממשלה רשמיים ייחסו חשיבות מעטה יותר לרגישות של הטורקים. העמדה המשמעותית ביותר נשמעה בנאום שנשא ראש הממשלה בנימין נתניהו ביולי 2014, שבו הצהיר כי ישראל תומכת בהקמת מדינה כורדית עצמאית בחלק של עיראק שבו נמצאת האוטונומיה הכורדית.¹⁰

נקודה חשובה בנוגע לנאומו של נתניהו היא העובדה שהתגובה

האינטרס היה לקבל סיוע במאבק הלאומי נגד המשטרים השונים בעיראק, בעיקר בתקופת שלטונה של מפלגת הבעת'.

ב־1961 פרץ המרד הכורדי בהנהגתו של מולא מצטפא ברזאני, שנמשך כתשע שנים, ומטרתו הייתה הקמת מדינה כורדית עצמאית בצפון עיראק. ישראל עמדה לצד הכורדים בתקופה הזאת, וכבר ב־1963 יצא שליח ישראלי ראשון לכורדיסטאן כדי להעריך את צורכי הכורדים ואת האפשרויות להעברת סיוע ישראלי.³ בתקופת השיא של היחסים בין ישראל לכורדים - בשנים 1965-1975 - סייעה ישראל באופן חשאי לכורדים במישור הצבאי באימון הפשמרגה - צבא הגרילה הכורדי, בהקמת השירות החשאי ובהספקת נשק. זאת נוסף על עזרה בתחומים חברתיים, ובהם: הקמת בית חולים שדה, וכן כתיבה של ספרי לימוד בשפה הכורדית והוצאתם לאור.⁴

באפריל 1968 הגיע ברזאני לביקור חשאי בישראל, שבו קיים פגישות עם מקבלי החלטות ועם קברניטי המדינה. בספרו של שלמה נקדימון, **תקווה שקרסה - הקשר הישראלי-כורדי 1963-1975**, ציין המחבר שהעיתוי של הביקור היה בערב פסח, בהשראת כינויו של ברזאני בצופן הישראלי - "פסח". במהלך הביקור ביקש ברזאני להרחיב את הסיוע הצבאי של ישראל ואת תמיכתה של ירושלים בשיתוף הפעולה עם טהראן נגד בגדד.

בתקופת השיא של היחסים בין ישראל לכורדים - בשנים 1965-1975 - סייעה ישראל באופן חשאי לכורדים במישור הצבאי באימון הפשמרגה - צבא הגרילה הכורדי, בהקמת השירות החשאי ובהספקת נשק

היחסים עם הכורדים נמשכו עד אמצע שנות ה־70, ובמהלך התקופה הזאת סיפקה ישראל סיוע באמצעי לחימה, בהדרכה ובייעוץ צבאי. בשנה האחרונה ללחימה העבירה ישראל לכורדים סיוע צבאי בהיקף נרחב שכלל 30 תותחים, 34 מרגמות, אלפי פצצות מרגמה ופגזים, טילי כתף מסוג סטרלה, בזוקות, טילי סאגר וסוגי תחמושת נוספים. אמצעי הלחימה הועברו לכורדים דרך איראן. על אף שחלק גדול מן הפריטים היו שלל ממלחמת ששת הימים, העלות של המשלוחים האלה לישראל הייתה גבוהה, אך היה בכך מסר חשוב לכורדים.⁵

הקשר החם עם הכורדים, שנקטע באמצע שנות ה־70, גרם בסופו של דבר לאכזבה לשני הצדדים. ישראל התאכזבה מכך שהכורדים לא סייעו לה במלחמת יום הכיפורים, ולא ריתקו את צבא עיראק. הם טענו להגנתם שאיראן הייתה עלולה להילחם בהם אם היו נוקטים צעד כזה בשל ההסכם שנכרת בין איראן לבין הבעת' ערב המלחמה. הכורדים מצדם התאכזבו מכך שישראל נטשה אותם ב־1975 - בעקבות הסכם אלג'יר שהסדיר את הגבולות בין עיראק לאיראן, והבטיח את הפסקת הסיוע של איראן למורדים הכורדים. לטענת ישראל, מאז שאיראן הפסיקה את הסיוע לכורדים, שדרכה עבר גם הסיוע הישראלי, לא הייתה בפועל דרך להמשיך את הסיוע.

מועצת העיר מנביג'
43 כורדים נבחרו במרץ 2017, לכהן במועצה האזרחית של מנביג' שבצפון סוריה (העיר מצויה מחוץ לקנטונים שהכורדים ייסדו). במועצה יושבים יושבים 126 נבחרים ציבור. מאז דצמבר 2010 חלה התעוררות משמעותית בקרב הכורדים, שבאה לידי ביטוי בהתקרבות בין הקבוצות בעיראק ובסוריה ובין השלטון המרכזי במדינותיהם

לפני עשרים שנים התקשו מרבית הפקידים בממשל האמריקני למקם את כורדיסטאן על גבי מפה, ובוודאי שלא התייחסו אל הכורדים כאל בעלי-ברית אפשריים באזור. היום זוכים הכורדים למידה רבה של קשב בווישינגטון

הרשמית של טורקיה הייתה מוגבלת יחסית. בתגובה הושם דגש על האינטרס של ישראל בעצמאות הכורדים, אך לא הושמע איום נגדה. בעבר הלא רחוק התבטאות כזאת של ישראל הייתה מעוררת תגובה מדינית חריפה מצד אנקרה. רגיעה מסוימת ביחסי המדינות בשילוב עם השינוי שחל בעמדתה של טורקיה עצמה ביחס למתרחש בעיראק הוביל לתגובה מתונה יחסית.

נתניהו אמר את הדברים האלה כמה ימים לאחר שהנשיא שמעון פרס ושר החוץ אביגדור ליברמן העלו את הנושא בשיחות סגורות עם נשיא ארצות-הברית ברק אובמה ועם שר החוץ האמריקני ג'ון קרי בווישינגטון. ההצהרות נשמעו היטב בקרב ידידי ישראל ואויביה. יושב-ראש המועצה האיראנית לביטחון לאומי עלא' אל-דין בורג'רדי אמר בתגובה: "בהינתן העמדה שהציג נתניהו בתמיכתו בעצמאות כורדית, יישום צעדים בכיוון הזה ישרת את המטרות הציוניות המיוחדות באזור".¹¹

נוסף על קריאותיה של ישראל לשחקני הליבה בזירה הבין-לאומית להגיש סיוע למאבק הכורדי בדיווחה התקשורת הזרה על פעילות פיזית של ישראל בכורדיסטאן. ישראל טענה שהדיווחים האלה מופרכים ושקרניים. ב-2004 פורסמה **בניו יורק** כתבה על מעורבותה של ישראל בכורדיסטאן כחלק מן המאבק שלה באיראן, וב-2006 שודרה בטלוויזיה הבריטית תוכנית שבה נאמר כי ישראל מאמנת כוחות כורדיים בכורדיסטאן.¹² ב-2012 פורסמו כתבות דומות בעיתונות הבריטית¹³ והצרפתית,¹⁴ שבהן נטען שישאל מחזיקה מתקנים

חשאים בצפון עיראק במסגרת ההיערכות שלה. כל הפרסומים האלה, שכאמור הוכחו על-ידי ישראל, תרמו להגברת המתח עם טורקיה שניהלה קמפיין משלה לקידום האינטרסים שלה בחבל. מדינות המערב אינן היחידות שהעלו השערות בנוגע לנוכחות של ישראל בכורדיסטאן. ב-2016 פרסמו שלושה חוקרים איראנים מאוניברסיטת "פאס-א-נור" באיראן מאמר מקיף¹⁵ שכותרתו "הנוכחות של ישראל בכורדיסטאן העיראקית והאתגרים הביטחוניים לביטחון הלאומי של איראן". המאמר ניתח בגישה אנליטית את האינטרסים המשותפים לישראל ולכורדים משנות ה-70 עד היום. בסיכום נאמר שהאסטרטגיה של ישראל היא להעצים דרך כורדיסטאן את המיעוטים האתניים באיראן, ובכך, לטענת החוקרים, היא מהווה איום ביטחוני פוטנציאלי על איראן.

הקמתה של מדינה כורדית

המהלכים של הכורדים בסוריה ובכורדיסטאן העיראקית מאז פרוץ האביב הערבי, וביתר שאת מאז תחילת הלחימה במדינה האסלאמית, הובילו לשינוי בגישה של הקברניטים בווינגטון, במוסקווה ובמדינות נוספות בעלות השפעה כלפי העם הכורדי. במרכז ההתעניינות היו הצלחותיהם של הכורדים במאמצים הביך לאומיים בלחימה בארגון הטרור. יתרה מזו, החלה לחלחל התובנה שהכורדים הם כוח משמעותי רלוונטי ושהם ייקחו חלק בכל הסדר או פתרון בעתיד. בפגישות במסדרונות של מקבלי החלטות החלו לדון בסוגיית הקמתה של מדינה כורדית במזרח התיכון.

הקמתה של מדינה כורדית עצמאית היא אינטרס של ישראל - ללא קשר לעמדה המוצהרת שלה. העובדה שהכורדים הם גורם פרו-מערבי, מתון, חילוני יחסית ובעל יכולת ארגונית מוסדית מוכחת היא נכס אסטרטגי חשוב באזור

לפני עשרים שנים התקשו מרבית הפקידים בממשל האמריקני למקם את כורדיסטאן על גבי מפה, ובוודאי שלא התייחסו אל הכורדים כאל בעלי־ברית אפשריים באזור. היום זוכים הכורדים למידה רבה של קשב בווינגטון. בקרב קובעי המדיניות בווינגטון הולכת וגוברת ההערכה שלא רק שהכורדים קרובים מתמיד לזכות בעצמאות, אלא שכל מדינה שתוקם תהיה מגדלור של תקווה באזור שבו

קיים מחסור ביציבות, בדמוקרטיה ובליברליזם. במונחים אזוריים, הבאת הרפובליקה של כורדיסטאן לחיבוק הדוק יותר עם ארצות־הברית עשויה להגביל את האפשרויות של איראן לחולל קשיים בתוך כורדיסטאן או במה שנותר בעיראק.

מנקודת המבט של ארצות־הברית, הכורדים יהיו בעלי־ברית איתנים ונאמנים באזור שנותר בעל חשיבות קריטית לווינגטון. בנוסף, שמירה על מערכת יחסים קרובה עם רפובליקה מתהווה של כורדיסטאן תאפשר לארצות־הברית לשפר את יכולתה לקדם יציבות בשאר עיראק, ובכך תתרום לניסיונותיה להתמודד עם האיום הממשי של האסלאם הקיצוני של המדינה האסלאמית ושותפיה. לבסוף, מבחינת דעת הקהל בארצות־הברית, הכורדים ראויים למדינה. הנרטיב של המאבק הכורדי להקמת המדינה מצלצל בקול רם באוזני אמריקנים רבים, ותמיכה של ארצות־הברית במאבק הכורדי נתפסת מדיניות חיובית.¹⁶

במקביל חלה עלייה במעורבות של רוסיה בסוגיה הכורדית למרות החששות של דיפלומטים רוסים מכך שהדבר עלול לפגוע במערכת היחסים העדינה של מוסקווה עם אנקרה.¹⁷ לאחרונה העלתה רוסיה הצעות בנוגע לגיבוש חוקה סורית ובנוגע להענקת אוטונומיה מסוימת לכורדים בסוריה.¹⁸

בתוך העם הכורדי הדעות חלוקות בנוגע למידת העצמאות. הכורדים העיראקים שואפים להקמתה של מדינה עצמאית, ואילו הכורדים הסורים, ובמידת־מה גם האיראנים, היו מעדיפים בשלב הזה לזכות באוטונומיה בתוך מדינות האם, או ליצור עימה מבנה פדרלי כזה או אחר.

דגל ישראל מונף בעצרת תמיכה במשאל העם בכורדיסטאן. קיים קשר בין תדירות ההתבטאויות ומהותן מן הצד הישראלי ובין מצב היחסים בין ירושלים לאנקרה, שידעו עליות ומורדות

משמעותיות. את מקבלי ההחלטות בישראל צריכים להנחות שלושה שיקולים מרכזיים, והם קשורים לא רק למהות התגובה אלא גם לעיתויה ולעוצמתה:

1. הצרכים של הכורדים עצמם, והשאלה כיצד תשרת הכרה של ישראל את האינטרס הכורדי מול מדיניות האזור.
2. ההשפעה של תגובת ישראל על היחסים הבילטרליים שלה עם טורקיה.
3. עמדתה של ארצות־הברית.

כאמור, מטרתה של מדיניות הפריפריה של ישראל שהתגבשה בסוף שנות ה־50 הייתה לצאת מן הבידוד האזורי שבו הייתה ישראל נתונה באמצעות יצירת קשרים עם מיעוטים באזור. במסגרת המדיניות הזאת, וגם כדי לאפשר את הברחתם של היהודים שנותרו בשנות ה־70 בעיראק דרך צפון המדינה, סייעה ישראל לכורדים העיראקים בייעוץ ובסיוע צבאי. על אף שכבר בעקבות מלחמת המפרץ הראשונה יכלה האוטונומיה הגוברת שממנה נהנו הכורדים בצפון עיראק להוביל לשיתוף פעולה עם ישראל, היחסים הטובים עם טורקיה בשנות ה־90, העמדה האמריקנית בנוגע לחיזוק הממשל המרכזי בבגדד והאינטרסים של המנהיגים הכורדים היו מחסום בפני שיפור היחסים של ישראל עם כורדיסטאן.

הקמתה של מדינה כורדית עצמאית היא אינטרס של ישראל - ללא קשר לעמדה המוצהרת שלה. העובדה שהכורדים הם גורם פרו־מערבי, מתון, חילוני יחסית ובעל יכולת ארגונית מוסדית מוכחת היא נכס אסטרטגי חשוב באזור. בנוסף, אם אכן הפרסומים הזרים נכונים

לוחמי פשמרגה מודרניים בגבול סוריה. העם הכורדי מזדהה עם מדינת ישראל ורצונו לפתח עימה קשרים, ולהפוך אותה למודל לחיקוי

שלושת התרחישים להקמת מדינה כורדית עצמאית

במציאות הנוכחית במזרח־התיכון יש שלושה תרחישים אפשריים להקמתה של מדינה כורדית עצמאית. שלושת התרחישים מציגים את הקמתה של המדינה בשטח של כורדיסטאן העיראקית, כפי שהיא מוכרת לנו היום, ומבוססים על חזונו והצהרתו של הנשיא ברזאני שלפיהם "היעד של כורדיסטאן הוא הגעה לעצמאות"¹⁹.

1. **הצהרת עצמאות חד־צדדית.** הממשל האזורי הכורדי (KRG - Kurdish Regional Government) מכריז על עצמו כעל מדינה עצמאית וריבונית.
2. **הכרזה בלית ברירה.** השלטון המרכזי בבגדד מאבד את היכולת לספק שירותים בסיסיים לאזרחי עיראק ברחבי המדינה, כולל לאזרחים הכורדים. הממשל הכורדי מצהיר על עצמאות כצעד של הישרדות.
3. **היפרדות דרגתית בין עיראק לחבל כורדיסטאן.** בשונה מן התרחישים האחרים שהוצגו, הגיבוש והיישום של התרחיש הזה הם לטווח הארוך.

לתגובתה של ישראל על הכרזה של מנהיגי הכורדים בנוגע להקמתה של מדינת כורדיסטאן החדשה צפויות להיות השלכות אזוריות

כיום התרחיש הריאלי יותר שיכול להביא את הכורדים לעצמאות הוא היפרדות הדרגתית של כורדיסטאן מעיראק, והכרזת עצמאות תוך הידברות עם בגדד

הרי שניצני שיתוף הפעולה בין ישראל לכורדיסטאן בתחום רכישת הנפט עשויים להוות אפיק פוטנציאלי בעל ערך לשתי המדינות, זאת בתנאי ששיתוף הפעולה בתחום יהיה מקובל על טורקיה שדרכה עובר הנפט הכורדי.

למרות הנאמר לעיל חשוב להבחין בין שלוש סוגיות שונות במהותן:

- האינטרס של ישראל בהקמתה של מדינה כורדית.
 - הסיוע של ישראל לכורדיסטאן.
 - ההכרה הפורמלית של ישראל בהקמתה של המדינה החדשה.
- האינטרס של ישראל ברור. הסיוע שלה, שעל־פי מקורות גלויים קיים ברמה זו או אחרת, יכול להתרחב לאחר הקמתה של המדינה החדשה באופן גלוי או חשאי - בהתאם לשיקולים הגיאופוליטיים של ישראל. השאלה המעניינת היא אם ישראל צריכה להצהיר על הכרתה בכורדיסטאן ברגע שזו תכריז על עצמאות.
- עמדתה של ישראל לא אמורה להיות תלויה בתרחיש שבו יבחרו הכורדים להכריז על עצמאותם. התרחישים השונים ישפיעו אמנם על עמדותיהן של עיראק, טורקיה ואיראן, אך ישראל תצטרך להביא

מנהיג המפלגה הכורדית הדמוקרטית לשעבר, מסעוד ברזאני עם לוחמים כורדים. אם יתממש התרחיש הסביר יותר - הכרזת עצמאות תוך כדי הידברות וכחלק ממהלך מתואם עם בגדד - יהיה כדאי למדינת ישראל לתמוך בכורדים ולהביע הכרה פורמלית

שהוצגו - הצהרת עצמאות חד־צדדית, הכרזה בלית ברירה והיפרדות הדרגתית - נראים סבירים ביותר במציאות של עיראק וכורדיסטאן בחמש השנים האחרונות.

הכורדים העיראקים, בשונה ממדינות אחרות שהכריזו על עצמאות במאה ה־21, ובהן דרום סודאן ב־2011 וקוסובו ב־2008, הפכו עצמם לנכס אזורי, ובעיני רבים הם עשויים להיות חלק מן הפתרון שיוביל ליציבות באזור. הם הפגינו יכולת מרשימה מול המדינה האסלאמית, והפכו לכוח רלוונטי במלחמה נגד הטרור. מבחינה כלכלית - לכורדיסטאן יש פוטנציאל לצמוח כלכלית, ואף לתרום לכלכלת שכנותיה בשל מאגרי הנפט והגז שאותם היא מפתחת בשטחה. כך, על אף שהכורדים זקוקים לתמיכה רבה כדי לעבוד בדרך לעצמאות - יש להם היום נכסים ומשאבים כלכליים הרבה יותר גדולים מאלה שהיו להם בראשית שנות ה-2000.

מבין שלושת התרחישים שהוצגו לעיל נראה שכיום התרחיש הריאלי יותר שיכול להביא את הכורדים לעצמאות הוא היפרדות הדרגתית של כורדיסטאן מעיראק, והכרזת עצמאות תוך הידברות עם בגדד. בתחילת הלחימה של המדינה האסלאמית בעיראק ספגה בגדד רצף של מכות קשות. כיום, בגדד היא חלק מן הקואליציה הבין־לאומית ללחימה בטרור האסלאמי, ועל אף שיכולותיה אינן מרשימות נראה לא סביר התרחיש של התמוטטות בשל חוסר תפקוד.

תגובות ארצות־הברית

התרחיש הראשון שהוצג, שבו מכריזה ארבייל על עצמאות באופן חד־צדדי, יכול להתממש, אך הוא יפגע בצורך של הכורדים לזכות בהכרה של השחקנים המשמעותיים. סביר להניח שארצות־הברית לא תתמוך במהלך חד־צדדי מחשש לנזק שייגרם לממשל המרכזי בבגדד. ככלל, ארצות־הברית בהנהגת טראמפ תהווה גורם מכריע בסוגיית

בחשבון בעיקר את העמדה של טורקיה במסגרת השיקולים הגיאופוליטיים והאסטרטגיה המדינית מול טורקיה. עם זאת, טורקיה היא שיקול חשוב, אך לא מכריע, בקבלת ההחלטה על עמדתה של ישראל.

כאמור, העמדה של הכורדים בנוגע להכרה פורמלית בישראל אינה ברורה, ותושפע כנראה גם ממצבם מבחינות פוליטיות, ביטחונית וכלכלית בעת הכרזתם על עצמאות. האינטרס הכורדי לקשר עם ישראל ברור, ובמישור של העם הכורדי יש הזדהות עם ישראל ורצון לפתח עימה קשרים, ואף להפוך אותה למודל לחיקוי.

במישור של ההנהגה - זו מסתייגת היום ממתן פומבי לקשר עם ישראל מחשש לתגובות מצד המדינות השכנות, ויהיה עליה לערוך ברגע האמת שיקולי עלות-תועלת, ולהחליט על בסיס המעמד המדיני של ישראל מול מדינות ערב בעיתוי ההכרזה, הרכב המדינות התומכות בכורדיסטאן והתרחיש שבו בחרו להכריז על עצמאותם. לישראל יהיה קל יחסית לישר קו עם עמדתה של ארצות־הברית בהתאם לאסטרטגיה המדינית־אזורית שתינקט במועד ההכרזה. העמדה של ממשל טראמפ בנוגע לעיראק בכלל, ולכורדיסטאן בפרט, עדיין לא ברורה.

התגובות האפשריות להקמת מדינה כורדית

מעבר של כורדיסטאן מאוטונומיה בצפון עיראק למדינה כורדית עצמאית יהיה אירוע משמעותי בזירה שהייתה בשנים האחרונות לא יציבה. הקמתה של המדינה החדשה - אם תקום - צפויה להיתקל באופוזיציה של הממשל המרכזי בבגדד ושל המחנה הפרו־עיראקי באיראן. עם זאת, כורדיסטאן עצמאית עשויה להתקבל בברכה על־ידי אנקרה, ואפילו בהבנה מסויגת על־ידי בגדד וטהראן בתרחיש שבו ארבייל לא תפתיע את שכנותיה בעיתוי ההכרזה. שלושת התרחישים

ארצות-הברית בלי להתמודד עם מורכבות מדינית מיותרת.

- חלון הזמנים של סבבי שיחות התיאום יאפשרו לטורקיה להיערך כראוי, והיא צפויה לתמוך במדינה החדשה. ישראל תוכל לנצל זאת כדי להמשיך ולפתח את התיאום ברכישת נפט כורדי, שיעבור דרך טורקיה וישרת את האינטרסים של שלושת הצדדים.

מנגד, השיקול לטובת אי-הכרה פורמלית של ישראל בהכרה של הכורדים טמון בעמדה של הכורדים עצמם. כאמור בעבר, אמרו מנהיגים כורדים שתמיכה של ישראל תפגע בצורך של הכורדים לזכות בקונצנזוס רחב של מדינות ערב. האמירה הזאת תצטרך להיבחן - אם תהיה רלוונטית - בעיתוי שבו תוכרז מדינת כורדיסטאן החדשה.

המוניטין של הכורדים כצבא יעיל בלחימה בטרור והקשב הבין-לאומי שלו זוכה הממשל בארבייל מביאים את כורדיסטאן לנקודה היסטורית שבה עשויה ההנהגה לחוש שהגיע המועד הנכון להכרזה

סיכום

מטרת המאמר הייתה לנתח את ההשלכות הגיאופוליטיות האסטרטגיות של הקמת מדינה כורדית על מדינות האזור בכלל, ומדינת ישראל בפרט. המאמר לא התמקד בבחינת ההסתברות להקמתה של מדינה כורדית או בעיתויה, אלא בתגובותיהם של השחקנים הדומיננטיים לעצם הכרזת עצמאות כורדית של הממשל האזורי בארבייל.

קריסת הסדר הישן במזרח-התיכון, השינוי במוקדי הכוח והפגיעה במעמדן של הרפובליקות הערביות - כל אלה מחייבים את ישראל וכן את מדינות האזור האחרות לבחון מחדש את מפת האיומים וההזדמנויות ולהתאים את האסטרטגיה האזורית לאינטרסים הלאומיים ולמציאות החדשה.

בשנים האחרונות נושבת רוח חדשה בקרב מנהיגי מדינות ערב ביחס לישראל. בשונה מן העבר, נשמעים מדי פעם קריאות של חלק ממדינות ערב לבחינה מחדש של הקשרים עם ישראל. לנוכח כל אלה לא מן הנמנע שהעמדה הרשמית של הכורדים תשתנה במציאות שבה ישראל כבר לא תיתפס כשטן, ואף ייתכן שבמינוח הנכון קשר עם ישראל ייחשב לפופולרי.

גורם חשוב בסוגיה הכורדית הוא האומץ המנהיגותי של ברזאני לעשות את הצעד לעבר הכרזת עצמאות. על אף שהנושא עומד על הפרק זה עשורים רבים, עדיין לא היה מנהיג שמוכן לקחת סיכון ולהכריז על עצמאות. כיום התנאים הפוליטיים בחבל הכורדי, המוניטין של הכורדים כצבא יעיל בלחימה בטרור והקשב הבין-לאומי שלו זוכה הממשל בארבייל מביאים את כורדיסטאן לנקודה היסטורית שבה עשויה ההנהגה לחוש שהגיע המועד הנכון להכרזה.

**המאמר מבוסס על עבודת סיום שהוגשה למב"ל
ההערות למאמר הזה מתפרסמות באתר הוצאת מערכות.**

העצמאות של הכורדים. הממשל הנוכחי חרת על דגלו את הצורך בהירתמות בין-לאומית ללחימה בטרור האסלאמי, והכורדים הם דוגמה מובהקת למדיניותה של ארצות-הברית. הובלת הלחימה על-ידי צבאות האזור בשילוב עם לקיחת אחריות ותיאום מלא עם הצבא האמריקני עולים בקנה אחד עם הדרישות של הממשל האמריקני כיום.

בנוסף, מדיניותו של משרד החוץ האמריקני כיום שונה מזו של הממשל הקודם, שנתן עדיפות לבגדד במסגרת המדיניות להשאיר את עיראק יציבה לאחר נסיגת הכוחות האמריקניים. לפיכך הקשרים של ארצות-הברית עם כורדיסטאן היו קרירים מאוד בשנים האחרונות. רוב הפקידים הבכירים במשרד החוץ התחלפו, ושר החוץ כיום הוא רקס טילרסון, פנים ידידותיות בחבל הכורדי. טילרסון, שמכהן כמזכיר המדינה בממשל טראמפ, מוכר בכורדיסטאן כמנכ"ל "אקסון מוביל", וכמי שפיקח על התרחבות החברה לכורדיסטאן ב-2011.²⁰ דובר הוועדה האמריקנית המייעצת למזרח-התיכון (AMCT) אמר בנובמבר 2016 כי: "לא יעמוד בדרכה של עצמאות כורדית כל עוד יש הסכמה בין בגדד לחבל הכורדי".²¹ רבים מן המנהיגים הכורדים רואים בשינוי שחל בארצות-הברית עם בחירתו של טראמפ הזדמנות חד-פעמית, והדבר עשוי להשפיע על החלטת הכורדים ללכת לעצמאות.

תגובת ישראל

האינטרסים של ישראל בנוגע לעצמאות של הכורדים ברורים. היחס של ישראל אינו מבוסס על האינטרסים מול כורדיסטאן בלבד, אלא על שיקולים גיאופוליטיים רחבים הרבה יותר. בין היתר על ישראל לבחון בעניין רב את התגובות הבין-לאומיות למאבקה לעצמאות של אוטונומיה, הפועלת לזכות בהכרה בין-לאומית - מערכה שישיראל מכירה היטב מן המאבק הפלסטיני.

אם יתממש התרחיש על הכרזת הכורדים על עצמאות באופן חד-צדדי, נכון לישראל להימנע מהכרה פורמלית בכורדים. במקום זאת, ישראל יכולה לבחור לתמוך בהם בפרופיל נמוך. להמלצה הזאת יש שתי סיבות עיקריות. הראשונה - כאמור, סביר להניח שארצות-הברית לא תכיר ביוזמה של הכורדים, ולכן לנוכח הקשרים של ישראל עם האמריקנים בהווה היא עלולה רק להפסיד מתמיכה פורמלית בכורדים. הסיבה השנייה - אם יחליטו הפלסטינים בעתיד על מהלכים מדיניים משמעותיים באופן חד-צדדי, תטען ישראל לחוסר לגיטימציה של קביעת עובדות בשטח ללא תיאום עימה, וסביר שתדרוש מהקהילה הבין-לאומית להימנע מהכרה במהלך חד-צדדי. אם ישראל תביע הכרה בהכרזה חד-צדדית של הכורדים, ללא קונצנזוס בין-לאומי, תהיה ציפייה ממנה לקבל בהבנה מהלך דומה של הפלסטינים.

אם יתממש התרחיש הסביר יותר - הכרזת עצמאות תוך כדי הידברות וכחלק ממהלך מתואם עם בגדד - כדאי למדינת ישראל לתמוך בכורדים ולהביע הכרה פורמלית. הסיבות לכך הן:

- ישראל תעביר מסר שהבעות תמיכה של מנהיגיה, למשל, אלה של נשיא המדינה, ראש הממשלה ושר החוץ ב-2015, מגובות במעשים ברגע האמת.
- סביר שארצות-הברית לא תתנגד למהלך מתואם עם בגדד, ואף עשויה לתמוך בו. לכן ישראל תוכל להתיישר עם עמדתה של

